

**Solti
Aranykulcsos Füzetek
4.**

Somogyvári Ágnes

Kalandozások Solt őskori lelőhelyei körül

Solti Aranykulcsos Füzetek
2015. évi 1. szám (SAF 4.)
Kiadja: Tételhegy Alapítvány
6000 Kecskemét, Vacsí köz 63/d
Honlap: www.castrumtetel.btk.mta.hu
Sorozatszerkesztő: Szentpéteri József
Szerkesztők: Petkes Zsolt és
Zsidai Zsuzsanna
Felelős kiadó: Dr. Bodó Sándor elnök

Nyomdai előkészítés: Krónikás Bt.,
Biatorbágy
Nyomda: Mátyus Bt., Dabas
ISSN 2064-3349

Címlapkép: Szórvány bronzkori
edény a Solt–Kocsis István pincéje
lelőhelyről. Kiss Béla felvétele

Kiadványunk Solt Város Önkormányzata, a szentendrei ÉMI Építésügyi Minőségellenőrző Innovációs Nonprofit Kft., a budapesti MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Magyar Őstörténeti Témacsoport, valamint a dunaegyházi telephelyű Fangmeier Kft. támogatásával jelent meg.

A Solti Aranykulcsos Füzetek eddig megjelent számai

Szentpéteri József (az előszót írta és összeállította): Városi legendák a Tételhegyről.
Solti Aranykulcsos Füzetek 1 (2013). Szerk.: *Petkes Zsolt és Zsidai Zsuzsanna*
Szabados György és Zsidai Zsuzsanna (összeállította): Írott történeti források.
Solti Aranykulcsos Füzetek 2 (2013). Szerk.: *Petkes Zsolt és Zsidai Zsuzsanna*
Szentpéteri József – Mednyánszky Miklós: Tételhegyi barlangmesék.
Solti Aranykulcsos Füzetek 3 (2014). Szerk.: *Petkes Zsolt és Zsidai Zsuzsanna*

Számunk munkatársai

Szerzők: Somogyvári Ágnes régész, Kecskeméti Katona József Múzeum, Kecskemét
Szentpéteri József régész; MTA BTK Történettudományi Intézet, Budapest
Szerkesztők: *Petkes Zsolt* régész, MTA BTK Magyar Őstörténeti Témacsoport, Budapest
Zsidai Zsuzsanna történész, MTA BTK Magyar Őstörténeti Témacsoport, Budapest

Köszönetnyilvánítás

Köszönettel tartozunk Horváth M. Attilának, hogy a szülei által a Solt–Szőlőhegyen feltárt leletanyagból az újkőkori és a bronzkori leleteket bemutathattuk. Vida Ágnesnek a rajzok elkészítéséért és a fotók rendezéséért, Kiss Bélának a tárgyfotókért, Veszely Ferencnek a digitalizálásban nyújtott segítségével, Pánya Istvánnak a lelőhely-elterjedési térkép megrajzolásáért mondunk köszönetet. Az ásatási fotókat Horváth Attila, Somogyvári Ágnes, Szentpéteri József, a tárgyfotókat Kiss Béla, a légi fotókat Otto Braasch és Jászi Balázs, a tárgyrajzokat Vida Ágnes készítette.

A Castrum Tetel Program első évtizede (2005–2015)

A solti lakosok lassan már hozzászoktak ahhoz, hogy immár egy évtizede rendszeresen a vidéken azok a régészeti terepszemlék és ásatások, melyeknek köszönhetően egyre közelebb kerülhetnek múltjuk megismeréséhez. A kutatások 2005 óta a *Castrum Tetel Program* keretében, a solti önkormányzat, a Kecskeméti Katona József Múzeum és a Magyar Tudományos Akadémia együttműködésével zajlanak.

A munkálatok a Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat és Kecskemét város erkölcsi és anyagi támogatásával indultak, majd egy a Jedlik Ányos Programban támogatást nyert pályázatnak köszönhetően országos jelentőségűvé terebélyesedtek: a hároméves program (2007–2009) nagy lendületet adott az interdiszciplináris kutatásoknak. Számos egyetemi és múzeumi kutatóhely mintegy félszáz munkatársának részvételével a régészet mellett a történelem, a természeti földrajz, a geológia, az embertan, az állattan és még sok más tudományterület képviselője is kifejthette álláspontját, melyek legfontosabb eredményeit a kecskeméti múzeum kiadványában foglaltuk össze: *Somogyvári Ágnes – Szentpéteri József – Székely György* (szerk.): *Castrum Tetel Program (Solt–Tételhegy)*. Eredmények és perspektívák. *Archaeologia Cumanica* 3. Kecskemét, 2014, pp. 5–272.

A kutatások eddigi 'aranykorának' zárulta után is igyekszünk minden lehetőséget megragadni terveink megvalósítása érdekében: forrásainkat pályázatokból és tudományos szponzoráció segítségével nyerjük, ez utóbbira eddig még ritka, ám követendő példa az MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont és egy állami nagyvállalat, az ÉMI Építésügyi Minőségellenőrző Innovációs Nonprofit Kft. 2012-ben kötött, öt évre szóló szerződése.

Sokáig rejtegette titkát ez a Kalocsai Sárköz és a solti síkság találkozásánál meghúzódo csodaszép táj, melynek középpontjában a 'százhektáros' Tételhegy található. Mostanra azonban a szerencsének és nem utolsó sorban a rendszeres és kitartó munkának köszönhetően egyre több összeálló adatmorzsa kerül elő a föld felszínéről és mélyéből, de legalább ugyanennyi a leletraktárak mélyéről és az adattárak, levéltárak polcairól. De ne feledkezzünk meg arról a szikár tényről sem: az elmúlt tíz év során még csupán egyetlen egy százalékát ismerhettük meg a lassan már a *magyar Trója* címet kiérdemlő tételhegyi lelőhelynek.

Az eddigi eredményeinkre (bronzkori település és földvár, avar kori temető, magyar honfoglalás kori sírok, Árpád-kori ispáni központ, középkori kereskedelmi központ hiteles megfigyelésére) alapozzuk azokat a nem is oly távoli jövőben megvalósulni remélt elképzeléseinket, melyek szerint a Kiskunsági Nemzeti Park részeként természetvédelmi parkot, valamint a feltárásokon előkerült leleteket bemutató történelmi emlékhelyet szeretnénk kialakítani a Tételhegyen. És nem csak a helyi lakosok, s nem csupán a Bács-Kiskun megyei lakosság, de az egész Duna-Tisza közí régió, sőt talán az egész ország számára, örömére és okulására szolgál majd.

A feltárt ismeretek tudományos népszerűsítő formában való terjesztéséhez járulnak hozzá reményeink szerint a *Solti Aranykulcsos Füzetek* tematikus számai: jelen kötetben a feltárások egyik vezető egyénisége, Somogyvári Ágnes a környéken előkerült őskori emlékeket foglalja össze.

Solt–Rákospalota, 2015. december 9.

Kalandozások Solt őskori lelőhelyei körül

1987 tavaszán jártam először Solton, egy néhány napos leletmentésen, miután az előző évben Kocsis István pincéjénél, a pincelejárat mélyítése során régészeti leleteket találtak. A következő év tavaszán néhány napos ásatásra is lehetőség nyílt, melynek során egy bronzkori temető sírjait sikerült feltárni.

Tizenöt évvel később már jóval hosszabb ideig dolgoztam az 51. út tervezett új nyomvonalában egy nagyon izgalmas rézkori lelőhelyen. Akkor még nem gondoltam volna, hogy néhány év múlva évi rendszerességgel kint leszek Solton, a Tételhegyen. Az ott folyó kutatás azután már hozta magával a következő feladatot: a bronzkorban lakott és erődített földvár mellett nézzük meg, hogy milyen korabeli lelőhelyeket ismerünk Soltról és környékéről, hogy ezek ismeretében jobban megérthessük a tételhegyi erődített telep helyzetét, és ha már összegyűjtjük a bronzkori lelőhelyeket, akkor terjesszük ki a gyűjtőmunkát az őskor teljes időszakára is. Nézzük hát meg, hogy az eddigi kutatómunka milyen eredményeket hozott!

Előtte azonban szükséges néhány dolgot tisztáznunk. Az első maga a régészettudomány által használt őskor elnevezés. A több százezer évet átölelő időszak kezdetén megjelenik a kőből szerszámot készítő ember, a végén pedig már a vas fegyvereket és szerszámokat készítő ember van jelen, ez a végpont már az időszámításunk kezdetét, a Krisztus utáni időszakot jelenti, amikor a történelmi események rekonstruálásához írott források is rendelkezésünkre állnak. Az őskor időszakáról nincsenek írott források, nincs írásbeliség, ezért az ekkor élt embereknek a történelméről az előkerült tárgyak és az ásatásokon megfigyelt jelenségek vallanak. Ezért a nagy korszakon, az őskoron belül az anyagi kultúra jellemzői alapján különítik el a főbb korszakokat – őskőkor, újkőkor, rézkor, bronzkor, vaskor – és a korszakokon belül a kultúrákat. A kultúra nem azonosítható egy néppel vagy törzzsel, hanem egy-egy földrajzilag jól körülhatárolható területen hasonló tárgytípusokat használó, a régészet módszereivel megfoghatóan hasonló életmódot folytató közösséget jelöl. Egy-egy régészeti kultúra elnevezését az első lelőhelye, vagy jellegzetes edényformája, vagy annak díszítése, esetleg jellegzetes temetkezési szokása adja.

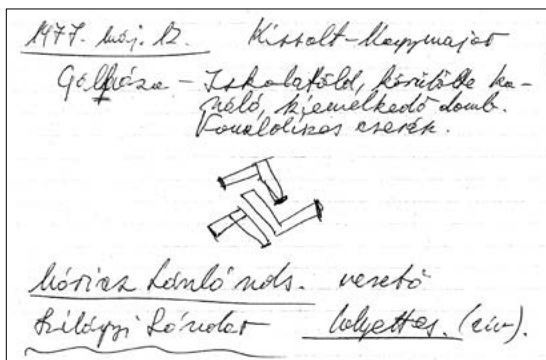
Az újkőkor és a rézkor időszaka

Korban a legkorábbi leletek Solton az újkőkor időszakához köthetőek. Az újkőkor mai ismereteink szerint a Kr. e. 6000 és 4500 közötti időszakot öleli fel. Ebben az időszakban alakult ki a korábbi vándorló – vadászó – gyűjtögető életmód után a helyhez kötött szántó – vető – arató életmód és a tudatos állattartás. Az új életmód új tárgykultúrát eredményezett. A megtermelt gabona tárolásához a földbe ásott gabonátárolók mellett hombáredényekre is szükség volt, megjelentek a sütő-főző edények is, a használatukhoz tűzhelyekre volt szükség, a gabonaőrléséhez őrlőkövek kellenek, a föld megműveléséhez, a mindennapi tevékenységhez jó minőségű kőeszközökre volt szükség. A telepek életéhez elengedhetetlenül szükséges volt a víz, ezért az újkőkor településeit a vizek partján, áradásmentes területeken találjuk meg, mint ahogy ez Solton is megfigyelhető volt. Eb-

ből az időszakból csupán néhány lelőhelyet ismerünk, így komoly népességszámot nem feltételezhetünk. 1977-ben Gálházán, az egykori iskolaföldön a Dunántúli vonaldíszes kultúra kései időszakának edénytöredékei kerültek elő. Ez a kultúra Közép-Európára kiterjedő nagy területet foglalt el, elnevezését az edényekre karcolt jellegzetes vonaldíszítéséről kapta. Gazdaságukra az irtásos-égetéses földművelés és az állattartás volt a jellemző, és a Dunától nyugatra eső területeken, a vízparti dombhátakon hosszan elnyúló telepeiket ismerjük. A Solton előkerült leletek a kultúra keleti peremterületét jelentik és egyúttal azt is, hogy a Duna ebben az időszakban összekötő kapcsot jelentett a Dunántúl felé, mint ahogy az őskor időszakában ezt többször meg tudtuk figyelni.

1983-ban a Meleghegyen, az 52-es számú úttól északra terprendezés során avar sírok kerültek elő. November eleje volt és a leletmentést azonnal el kellett indítani, a korán beköszöntött tél igencsak nehezítette a munkát. Mivel a rabgazdaság területén folyt a munka, elítéltek segítettek a feltárásban. A nagyszámú avar sír mellett néhány, a már korábban említett vonaldíszes kultúrához tartozó gödör is előkerült, sőt néhány olyan lelet is napvilágot látott, amelyik már átmenetet jelent a következő nagy korszak, a rézkor időszakába.

A rézkor a Kr. e. 4500 és 2800 közötti időszakot öleli fel a Kárpát-medencében. Az újkőkör végén jelentős klímaváltozással számolhatunk, melynek során az addig enyhe, földművelésre kiválóan alkalmas éghajlat megváltozott, és a csapadékosabbra, hűvösebbre forduló időjárás a gazdálkodásban is változást hozott. A súlypont a földművelésről az állattartásra tevődött át. Ebben az időszakban még mindig nagyon gyér lakottsággal számolhatunk a mai Solt vidékén. Jelentős népességszám növekedést majd a rézkor végén figyelhetünk meg, a péceli (badeni) népesség idején. A péceli (badeni) népesség a Kr. e. 3500–3000

Horváth Attila feljegyzése a gálházi leletekről és a díszítésmód sematikus rajza

Ásatási csendélet 1983-ban

közötti időben Európa déli és középső területein élt, ahol egymástól nagy távolságra lévő helyeken nagyon hasonló edénykészítési és díszítési technikát alkalmaztak és halottaikat is hasonló rítus szerint temették el. A kultúra elnevezését egy ausztriai lelőhelyről kapta – Baden, első ismertté vált magyarországi lelőhelye után nevezik péceli kultúrának, ezzel magyarázható a két elnevezés párhuzamos használata.

A péceli kultúra településének összesen hat gödre került elő ugyancsak 1983-ban Horváth Attila régész feltárásában a Borsóshegyen, de a legnagyobb kiterjedésű telepet e sorok írójának volt szerencséje feltárni 2002-ben és 2003-ban.

A 2002-ben elindult feltárás az 51-es számú út új nyomvonalra helyezéséhez kapcsolódott. Itt, az új nyomvonalban 2002 októberében kezdtük meg a feltárást a Csukásháton, az akkorra már elpusztult Erdélyi-tanya közelében. A munka az egykori tanyahelytől D-re lévő ÉK-DNy irányú földhát Ny-i részén folyt és 2003. november végén fejeződött be, mintegy 11.000 m² feltárásával. A lelőhelyen 1143, több régészeti korszakba tartozó objektum került elő. A késő rézkori péceli (badeni) kultúra emlékanyaga mellett előkerült a kelta megtelepedést bizonyító csekély számú objektum is, a szarmata időszakot 9 ház, 75 gödör, 10 kút és 6 árok képviselte. Az Árpád-kor két korszakát is sikerült megfognunk. A korai, X. századi, illetve a későbbi, XIII. századi településből 30 házat, 66 gödröt, 27 árkot és két kutat tártunk fel. A feltárás során az újkori beásások mellett II. világháborús géppuskafészek meglétét is rögzítettük.

284 rézkori objektumot tártunk fel, ebből négy esetben figyeltünk meg valamilyen építményre utaló jelenséget: cölöplyukat, járószintet, tüzelőhelyet. A későbbi időszakokban az építményeket megbolygatták, így pontos szerkezetüket nem figyelhettük meg. Feltártunk 206 gödröt, nagyobbik részük a telepfeltárásokon szokásos leletanyagot, edénytöredékeket, állatcsontokat tartalmazta, de 11 gödörben teljes szarvasmarha csontvázat találtunk.

Legtöbb esetben az állatok méretéhez viszonyítva viszonylag kisméretű, kerek gödröt ástak. Ezekbe a gödrökbe helyezték oldalukra fektetve az állatokat, a gödör ívét követve mintegy belehajtogatták a marhákat, nyakukat hátra törve. A gödrökbe, a marhatetek mellé összetört edények darabjai kerültek. Néhány esetben megfigyeltük azt is, hogy a teljes marhaváz alatt kiskérődzők vázrészei voltak. Egy esetben pedig több kölyökállatot, ha jól számoltunk, akkor kilencet találtunk meg a felszedett marhacsontváz alatt. Volt, amikor a marhák gödörbeli elhelyezése eltért az előbb említettektől. Az állatokat nagyméretű gödörben az oldalukra fektették és a nyakukat nem hajlították vissza. A feltárás során az állatvázak mellől itt is összetört edények darabjai kerültek elő. Egy alkalommal két állatot, egy felnőtt marhát és egy borjút helyeztek egy gödörbe. A teljes szarvasmarha vázat tartalmazó áldozati gödrök mellett többször megfigyeltünk olyan gödröket, amelyekbe egy, vagy több állat – szarvasmarha, kecske, juh – vázrészeit helyezték el.

A szarvasmarha áldozati gödrök ismertek a péceli kultúrában. Előfordulnak temetőben, az elhunytak mellé helyezett állatáldozatként, de előfordulnak a kultúra településén is, itt azonban már más szerepben.

A késő rézkori telep két legizgalmasabb gödre egymás közelében került elő. Az egyik gödör átmérője a felszínen közel két méter volt, majd fokozatosan szűkült, úgy, hogy az egyik oldalán így lépcső keletkezett. Ezen a szinten találtuk meg az első teljes

marhacsontvázat. Az állat a hasán feküdt, feje a mellső lábai alá került. Alatta egy a jobb oldalán fekvő marhaváz került elő, alatta pedig a harmadik szarvasmarhát összeroskadó pózban találtuk meg. Alatta már csak egy birka csontjai voltak. A feltárása során azt megtudtuk figyelni, hogy az állatokat egy időben helyezték a gödörbe.

A három szarvasmarha áldozatot rejtő gödör közelében, attól néhány méterre került elő a másik gödör. A felső, sötétszürke, humuszos betöltés eltávolítása után, 40 cm mélységben két zsugorított csontvázat találtunk. Az első váz É-D-i irányban, rendellenes helyzetben feküdt a hátán. Koponyája előre csuklott, lábát erősen felhúzták, combcsontja a mellkasra volt hajlítva. A másik váz D-É-i fektetésű, koponyája balra fordult. A koponya összeroppant, erősen töredékes volt. Valószínűleg őt is a hátára fektették. Jobb lábánál az alsó lábszárat a combcsont mellé hajlították. A két emberi váz mellett edénytöredékek, állatcsontok feküdtek, egy kovapengét és egy negyed őrlőkövet is találtunk. A bontás során érzékeltük, hogy a csontok alatt égett, vörös színű betöltés van. Ebben a vörös, égett, hamus rétegben edénytöredékeket és kékesfehérre égett csontokat találtunk. Végül a gödör alján, annak falához közel egy újabb emberi váz, ugyancsak zsugorított helyzetben, a gödör közepén pedig egy szinte körbe hajlított szarvasmarha váza feküdt. A marhacsontvázon igen erős, míg az emberi vázon kevésbé erős égésnyomokat figyeltünk meg. A felszedés során rögzíteni tudtuk, hogy a gödörbe először az emberi áldozat került, utána helyezték el a szarvasmarhát, így került az ember alsó lábszárcsontja a marhaváz alá. A felszedés során edénytöredékek, kagyló, orsógomb és kovapenge kerültek elő. A gödör alja a csontvázak alatt ugyancsak égett volt. Az időközben elvégzett antropológiai vizsgálat szerint a gödör felső részében talált két csontváz egy nő és egy gyermek váza volt, míg a gödör alján egy férfiváz került elő. DNS- vizsgálatra nem volt lehetőségünk, így nem tudjuk, hogy rokoni kapcsolatban álltak-e egymással. A két gödör közelében több kisebb méretű, sekély gödröt figyeltünk meg, amelyeknek égett, hamus volt a betöltése, vagy a gödör közepén tüzelőhelyet alakítottak ki.

A korábbi időszakokban, amikor csak egy-egy kisebb telepészlet feltárására került sor, a kutatás vitatta az emberáldozatok meglétét a péceli kultúrában. Az elmúlt két évtized autópálya építésekhez kötődő és ebből következően nagy felületekre kiterjedő ásatai azonban bebizonyították, hogy a kultúra életének bizonyos szakaszaiban sor került emberáldozat bemutatására is. Az emberek és állatok feláldozása valószínűleg egy olyan rituális cselekménysor része volt, amelyet ma már nem tudunk értelmezni, mint ahogy ma már az sem deríthető ki, hogy milyen célból került sor minderre. A feltárások során megfigyelték, hogy a telepeknek az a része, ahol ezek a rituális cselekmények zajlottak, elkülönült a telepek lakott részétől. Hasonló megfigyeléseket tettünk mi is az Erdélyi-tanya lelőhelyen. Azt nem tudjuk, hogy ennek a két gödörnek az esetében a szertartás egy időben, egy cél érdekében zajlott-e, de azt tapasztaltuk, hogy ennél a rituális cselekménynél a tűznek fontos szerepe volt, valószínű, hogy kapcsolódott hozzá valamilyen étkezés (lakoma) is és ennek maradványai, az összetört edények és a megégett csontok azután bekerültek a gödörbe. Az viszont valószínű lehet, hogy a telepen megtalálható szarvasmarha áldozati gödrök nem egy időben keletkeztek, hanem ismétlődően vissza-visszatértek, hogy itt hajtsák végre ezt a rituális cselekménysort. Sajnos arra sem tudunk válaszolni, hogy ezt a lelőhelyet egyetlen település, avagy több település lakói használták-e, mintegy szakrális központként, az áldozatok bemutatására.

Bronzkor

Ez volt az az időszak, amikor Solt és vidéke az őskor folyamán a legsűrűbben lakott volt. Maga a bronzkor Kr. e. 2700 és 900 közötti időszakra terjed, nevét a réz és ón, antimon vagy arzén ötvözéséből létrejövő fémről kapta. A bronzból munkaeszközöket, ékszereket, fegyvereket készítettek, a korszak második felében már tömegesen, amikor kialakultak a fémműves központok, amelyek nagy területeket láttak el ezekkel a kelendő árucikkkel. A bronzkor elején még elég gyér lakottsággal számolhatunk az eddig ismert lelőhelyek alapján. Ezeket a lelőhelyeket sem Soltról, hanem a környékről, így például Apostagról ismerjük. A középső bronzkor idején azonban gyökeresen megváltozik a helyzet. Az ún. Vatyá-kultúrához köthető lelőhelyek száma hirtelen megugrik, lelőhelyeik sokfelé előfordulnak nem csak a solti határban, hanem a mai belterületen is.

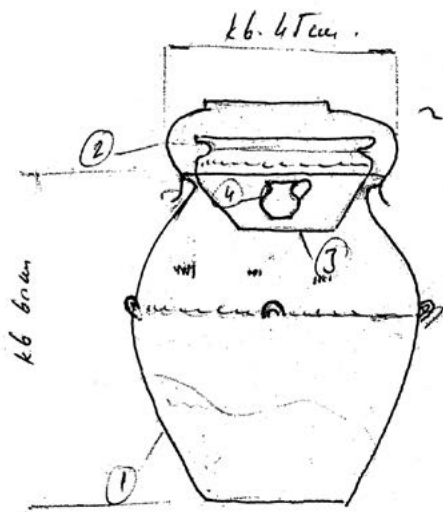
Nézzük meg először, hogy mit tudunk erről a kultúráról. A Duna mentén alakult ki és mozgékony csoportjai megtelepedtek a Duna-Tisza közének olyan homokos részein is, amelyek addig lakatlanok voltak. Névadó lelőhelye az a Vatyá-pusztá volt (jelenleg Újlengyelhez tartozik), ahol Kada Elek, Kecskemét város egykori polgármestere, barátja Vatyai Gyula birtokán 1905-ben 364 urnasírt ásott ki. Ismerjük egyrétegű, illetve többretegű telepeiket, telepeik igen gyakran erődtítettek. Ismert földváraik többnyire átkelőhelyek közelében találhatóak meg. Halottaikat elhamvasztották és urnába tették, az urnát azután tállal fedték le. Több esetben megfigyelték, hogy a hamvakat anatómiai sorrendben helyezték el, legfőképpen téve a koponya égett maradványait. A temetőkön belül a sírok csoportokat alkottak, valószínűleg valamilyen összetartozást jelölve.

Soltról mind a kultúra telepeit, mind temetkezéseit, sőt földvárát is ismerjük. Már a kultúra kialakulásának idejéhez, illetve korai időszakához is köthetőek solti leletek. 1978-ban az akkori Tanácsházánál kerültek elő a kultúra korai időszakába tartozó leletek. Feljegyzés nem készült a leletmentésről, így nem tudjuk, hogy pontosan hol, milyen munkákhoz kapcsolódva találták az edényeket, de talán egy gödörből kerülhettek elő, így feltételezhetjük, hogy az egykori Tanácsháza körül egykoron a kultúra korai időszakába tartozó település lehetett. Ugyancsak a kultúra kezdeti időszakához tartoznak azok a temetkezések, amelyek Kocsis István pincéjénél kerültek elő.

1986 novemberében leletbejelentés érkezett a Katona József Múzeumba, hogy a solti Szőlőhegyen lejáratot ásattak egy pincéhez és a földmunkák során két sírt bolygattak meg. A bejelentés nyomán Kulcsár Valéria, a kecskeméti múzeum régésze ment ki a helyszínre, és végezte el a leletmentést. A szőlő tulajdonosa, Kocsis István lehetővé tette, hogy a következő év tavaszán a pince körüli terület azon részen, amelyet éppen akkor nem műveltek, kisebb leletmentést végezzünk. A leletmentés során újabb négy sírt tudtunk feltárni. A szőlő- és konyhakerti művelés során mind a négy sírt erősen megbolygatták. A temető kiterjedését akkor nem volt lehetőségünk felmérni, de a tulajdonos szőlőjében, a felszínen több helyen jelentős mennyiségű szórvány kerámiát és bronz ékszertöredékeket gyűjtöttünk.

A két alkalom során egy kettős rítusú (birituális) temető hat, három csontvázas és három hamvasztásos rítusú sírja került elő. A pincelejáró mélyítése során találták meg a csontvázas sírt. A váz koponyája, felsőteste és részben a lábak maradtak eredeti helyzetben.

A zsugorított csontváz feje előre billent és balra dőlt, a hátán feküdt, mindkét alkarja a mellkasra hajlott vissza, lábai felhúzva, balra dőlve. A megtalálók a csontváz mellől négy edényt és több bronz ékszert szedtek össze. Eredeti helyzetben maradt egy edény a koponya előtt, valamint eredeti helyzetben maradtak a fejfedőt díszítő bronz ékszerek is. A bepödrött végű bronzlemezek egymás alatt két sorban helyezkedtek el, alul téglalap alakú lemezek, fölöttük trapéz alakúak, keskenyebb, illetve szélesebb oldalukkal váltakozva egymás mellé rakva. A bronzlemezek alatt két vízszintesen elhelyezett spirálcsovecske volt megfigyelhető, míg a lemezek fölött, valamint elszórva két lyukkal átlukasztott félgömb alakú bronz pitykék voltak. Ennek a csontvázas sírnak az előkerülése azért volt jelentős, mert lehetőséget adott viseleti rekonstrukció elkészítésére. A Vátya-kultúra népe, ahogy már korábban említettük, hamvasztotta halottait és az egykori viselet díszei is vagy a máglyára kerültek és így megégték, eldeformálódtak, vagy közvetlenül az urnába, vagy az urna mellé helyezték el őket. Ilyen körülmények között nem igazán volt lehetőség az ásatások során előkerülő bronzlemezek, szív alakú csüngők, bronz pitykék és bronzcsövecskek, vagy spirálok viseleti rekonstrukciójára. Ennek ellenére voltak kísérletek, melynek során övdíszekként értelmezték a bronzlemezeket, vagy melldíszként rekonstruálták azokat. Ezeknek a rekonstrukciónak az elkészítését többek között az segítette, hogy ebből az időszakból ismertek olyan szobrocskák, amelyeken a ruha díszítését is ábrázolták. A Solton előkerült sír arra szolgált bizonyítékkal, hogy ezeket a bronzlemezeket fejdíszként is használták. Valószínű, hogy valamilyen hordozóanyagra – esetleg textilre rögzítették és úgy helyezték a fejre.

Solt közepben
~ 1972 ben kiderült
közben az alappödr
várakozás talált.
Urúorv edények.

1. kiemelkedő díszrepedéssel de összehajtották
2. széle csomó helyreállított.
3. feljében ép
4. feljében ép.

Újbenomások és karcolt, nyomott
minták a 1, 2, 3 edényen
4. díszített

Rácz Fodor
Az adatokat feljegyzte. Mihály

A kultúra életének későbbi időszakából urnás temetkezések ugyancsak több helyről ismertek. Még 1959-ben a Duna menti földeken az egykori Vörös Csillag Tsz öntözőcsatornát épített és a földmunkák során urnatemetőt bolygattak meg. A rövid leletmentés során egy urnasír edényeit és néhány bronzdísz sikerült megmenteni. Néhány évvel később a Nagyér partján ugyancsak urnasírok kerültek elő, és érkezett híradás a belterületen előkerült urnasírról is. A múzeumba került feljegyzést Rácz Fodor Mihály készítette. Ezeket a lelőhelyeket ma már nem tudjuk pontosan azonosítani, de az a híradás, amelyik arról szólt, hogy a kissolti kocsmánál szőlőfordítás közben urnasírokat találtak, azt bizonyítja, hogy a Kurta kocsmá környékén is urnatemető lehetett.

A kultúra településeiről kevesebb adatunk van, többek között azért, mert egy-egy urnasír maradványát könnyebb észrevenni, mint a településre utaló kisebb – nagyobb, de leginkább kisebb edénytöredékeket. Ezért nem véletlen, hogy Solt környékén a kultúra települései ásátások során váltak ismertté. A már korábban emlegetett meleghegyi feltárás során nem csak újkőkori gödrök kerültek elő, hanem a Vátya-kultúra gödrei is, ezzel jelezve az egykori település meglétét. A másik két telepnyom ugyancsak ásátás, néhány napos próbafeltárás során került elő 2013-ban a Nagyér két partján. A Soltot északról elkerülő út tervezett nyomvonalában volt szükséges a régészeti lelőhelyek feltérképezése. A próbafeltárásokra azért került sor, hogy felmérjük a lelőhelyek pontos kiterjedését. A Nagyér keleti partján egy sűrűn lakott település feltételezhető, bár a feltárás csupán két méter szélességben történt meg, de ebbe a keskeny sávba is több tárológödör, kút és egy ház részlete is beleesett. A Nagyér nyugati partján már sokkal ritkásabb települést találtunk, itt csak néhány tárológödört tudtunk feltárni. Az innét előkerült leletanyag a kultúra életének utolsó időszakából származik.

A Vátya-kultúrának, mint ahogy már korábban említettem ismerjük erődített telepeit és földvárait. A kultúrára jellemző az a földvárrendszer, amelyet a kultúra középső időszakától kezdtek el kialakítani. Ezekből a földvárakból ellenőrzésük alatt tartották a fontosabb vízi átkelőhelyeket, emellett egy-egy régió gazdasági – kereskedelmi központjai is lehettek. Erődített telepeiket árokkal és sánccal védték. Mivel a földvárak, legalábbis egy részük, elég feltűnőek, ezért kutatásuk régen, már az 1960-as években elindult. Az akkor elindult, majd mások által továbbvitt kutatások eredményeként tudjuk, hogy a Vátya-kultúrának voltak olyan földvárjai, amelyek a kultúra teljes időszakában lakottak voltak, míg másokat a kultúra életének kései időszakában létesítettek, ilyenek a Duna-Tisza közén kialakított földvárak is, mint például a nagykörsői, a hajós-hildi vagy a tiszalpäri földvár. Ezeknek az erődítéseknek a sorába tartozik a Tételhegyen található földvár is.

A Tételhegy a bronzkorban

2005-ben indult el Szentpéteri József vezetésével az a kutatás, amely a Tételhegy régészeti kutatását tűzte ki célul. A kutatás vezetőjének feltételezése szerint a terület több korszakban, így a bronzkoron túl a népvándorlás korában és a középkorban is jelentős szerepet játszhatott. Ezeknek a munkahipotéziseknek a bizonyítására indult el a Castrum Tetel Program. Maga a Tételhegy vagy Tétel-halom a Duna-Tisza közén a síkvidéki környezetben igen feltűnő jelenség a jelenlegi felszínből 17 m-re kiemelkedő magas-

Edénytöredékek a solt-meleghegyi újkőkori gödrökből

*Újkőkori
gödör edény-
töredékekkel
(Solt-Meleg-
hegy)*

*A restaurált edény
(Solt-Meleghegy)*

Feltárás jó időben az Erdélyi-tanyánál

Feltárás rossz időben az Erdélyi-tanyánál

Gödör szarvasmarhával

Feláldozott emberek a gödörben

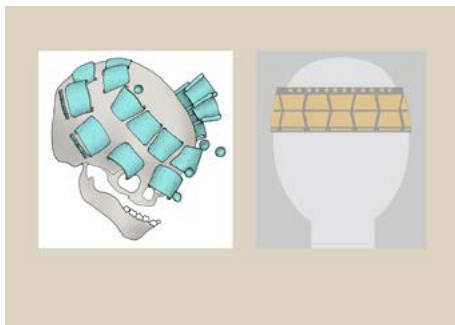
Ember és szarvasmarha a gödör alján

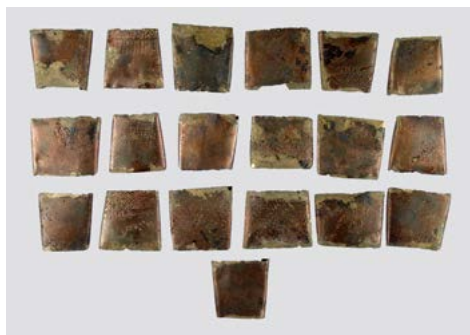
Leletek a rézkori telepről

Kocsis István pincéjénél előkerült 1. sír edényei

A koponyán eredeti helyzetben megmaradt bronz díszek és a rekonstrukciós rajz

A fejdísz bronzlemezei

Bronzkori edények a solti Meleghegyről

Próbafeltárás a Nagyér keleti partján

Bronzkori ház részlete

Méhkas alakú tárológödör

Leletek a feltárásból

Leletek a feltárásból

Próbafeltárás a Nagyér nyugati partján

Leletek az ásatásról

Nyuszi a bronzkorban

Bronzkori földvár a Tételhegyen

Indul a feltárás (2006)

*Az első bronzkori
lelet a sáncárokból*

Az előkerült töredék már megtisztítva

Gödör bronzkori leletekkel a földvából

A gödörből előkerült tál

Telep vagy temető?

Telep!

*Egy gödör a telepről
bontás közben*

*A gödör
alján lapuló
edények*

Újra indul az ásatás (2013)

Bronzkard és sarló töredéke a Tételhegyről

Kelta edény Erdélyi-tanya lelőhelyről

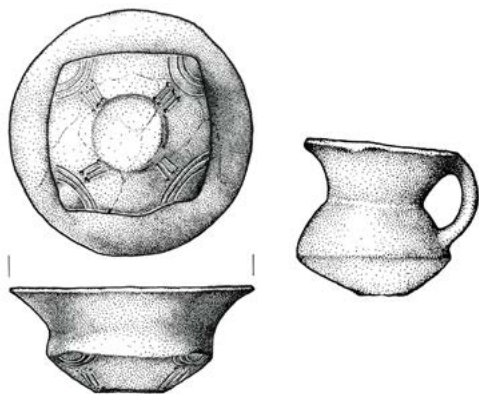

Bronztűk a Tételhegyről

Kelta kemence bontása az Erdélyi-tanyánál

ságával. Földtani munkákban már az 1800-as évek végén foglalkoztak vele és a mezőföldi térségből a Duna által leszakított szigetszerű maradványnak tekintették. Az elindított régészeti kutatások mellett Nagy Balázs vezetésével geológiai kutatások is folytak. Az ELTE Természetföldrajzi Tanszékének munkatársai arra az eredményre jutottak, hogy a halom hordalékkúp eredetű, kialakulása az ős-Duna folyóágainak nyugati irányba történő eltolódásával van kapcsolatban, amikor is a korábbi hordalékkúp felszint alakítva a folyó hátrahagyott egy ellenállónak bizonyuló magaslatot.

Edények a tételhegyi földvárból

A régészeti kutatásokat nagyban segítették a területről készített légi fotók. Már 1954-ben is készült a Honvédelmi Minisztérium számára légi fotó, majd 1997-ben Ottó Braasch, 2003-ban Czajlik Zoltán, 2004 és 2008 között Miklós Zsuzsa, illetve a feltárásokhoz kapcsolódva László János és Jászai Balázs, Szabó Máté és Rákóczi Gábor készítették felvételeket. Az elkészült fotókon jól látszódott, hogy a Tételhegy északnyugati részén egy ovális erődítés található. A légi fotókon látható jelenségeket Ottó Braasch és a saját felvételei alapján Szabó Máté elemezte. Megfigyelése szerint nem az egész, közel százhektáros plató volt lakott a régészeti korokban, hanem csak a plató egyes részei. A felvételeken jól láthatóak voltak az árkok-sáncok és egyéb telepjelenségek, amelyek alapvetően három területre koncentráálódtak. A halom északi részére, ahol ovális erődítés, az erődítésen belül és kívül telepjelenségek, a nyugati és keleti részére, ahol ugyancsak régészeti jelenségek voltak megfigyelhetők.

A feltárást megelőzően több alkalommal is sor került terepbejárásra a halom platóján és közvetlen környezetében. A légi fotók elemzésének és a terepbejárásoknak az eredményeit összekapcsolva, a kutatás abból indult ki, hogy a hegy ÉNy-i részén látható ovális erődítés a Vatia-kultúra földvára lehetett. A földváron kívül pedig erődítés nélküli telep, esetleg urnatemető lehetett.

A kutatást az egykori földvárban indítottuk el, ez a terület később a feltárást során előkerült gótikus templom miatt a Templomdomb elnevezést kapta. Az első évben egy olyan hosszanti kutatóárkot nyitottunk meg, amelyik két helyen is vágta a feltételezett erődítést, és képet adhatott a földvár belsejéről is. A hosszanti kutatószelvény feltárása során azt tapasztaltuk, hogy az egymást vágó, nagyon sűrűn elhelyezkedő objektumok változó számban, több korszak emlékéanyagát képviselik, ebből következően a legkorábbi időszakba, a bronzkor időszakába tartozó objektumok semmisültek meg a leginkább.

A 2006–2009 között folyó, majd 2013-ban és 2014-ben az újraindított ásások során kutattunk a Templomdombon, a Tételhegy D-i, DNy-i és ÉNy-i részén.

A Templomdombon nyitott szelvényeknél a bronzkori telep nyomát az északnyugati és délkeleti részekén találtuk meg, a terület középső részén, ahol a gótikus templom

és templom körüli temető, valamint a XI. századi soros temető feltárására került sor, az erős bolygatottság miatt csak szórványosan, leggyakrabban objektumhoz nem köthetően kerültek elő bronzkori edénytöredékek.

A légi fotókon is jól kirajzolódó, a települést oválisan övező árok átvágására két helyen került sor, a DK-i és ÉNy-i részén. A DK-i végen a sáncárok 15 m széles és legmélyebb pontján 3,5 m mély volt. Fúrással a geológusok megállapították, hogy az árok teljes szélessége ezen a területen 20 m. A sáncárkot az alapkőzetig mélyítették, itt egy U profilú árkot alakítottak ki. Ez az árok azután lépcsőzetesen emelkedett. A feltárás során megfigyelhető volt, hogy az árokból kitermelt földet, ami részben az alapkőzet, és a fölötte elhelyezkedő vörösagyag volt, a sáncárok belső oldalán halmozták fel. A sánc szerkezetére vonatkozóan azonban nem tudtunk megfigyeléseket tenni. Magának a sáncnak a nyoma az intenzív talajművelés következtében teljesen eltűnt és a szántások annak vizsgálatát is lehetetlenné tették, hogy alkalmaztak-e valamilyen faszerkezetet (ami egyébként nagyon valószínűnek tűnik) a sánc kialakításánál. A sáncárok metszetében azt is meg tudtuk figyelni, hogy egyszeri megújítására is sor került. A megújított árokból a geológiai munkák során faszén-mintát vettek, ennek vizsgálati eredménye a Kr. e. 1490–1120 közötti dátumot adta ki. Ez a kormeghatározás azt jelenti, hogy a megújításra a késő bronzkor időszakában került sor. Ezt a megújított árokszakaszból előkerült leletek is alátámasztották.

A sáncárkot átvágtuk az ÉNy-i oldalon is. Itt a DK-i oldaltól eltérő méreteket tapasztaltunk, az árok mélysége 2 m 30 cm, szélessége 8 m volt. Itt is megfigyelhető volt, hogy a kitermelt földet a sáncárok belső oldalán halmozták fel. A sáncárok metszetében ezen az oldalon már nem lehetett a későbbi megújítást megfigyelni.

Az erődítésen belül kítűzött szelvényekben összesen tizenhat bronzkori gödröt tártunk fel, amelyekből változó mennyiségű leletanyag került elő. Házak és tűzhelyek nyomát még nem találtuk meg. A leletanyagban megtaláljuk a tárolóedények, tálak, fazekak, korszók és bögrek darabjait.

Az erődítésen belül feltárt gödrökből vett földminták anyagának archeobotanikai vizsgálatát Gyulai Ferenc végezte el. Megtalálta a hatsoros árpa maradványait, ez fordult elő legnagyobb számban, volt alakor és tönkebúza és előkerült a bronzkorra kevésbé jellemző csupasz szemű közönséges búza is. Az előkerült gyomnövények maradványai alapján az mondható el, hogy a Tételhegyen a gabonanövények őszi vetésűek voltak és mivel magas növésű gyomnövények maradványai fordultak elő, ezért sarlós aratást lehet feltételezni. Az előkerült növényfajok magjai alapján az egykori telep körül rét lehetett, ahol az állatokat legeltették és a tágabb környezetben nedves részek, vízpart, ártér lehetett.

Billér Anna dolgozta fel az előkerült állatcsont-anyagot. A leletanyagban a kiskérdőzök, juh, kecske túlsúlya a jellemző, de előfordulnak alacsony marmagasságú, rövid szarvú szarvasmarhák, valamint háziló és kis és közepes testű kutya maradványai is. A vad fajokból kevés vizsgálható anyag volt, ezek a mezei nyúl, róka, vaddisznó, illetve folyami kagyló, ponty és csuka maradványok. Ezekből levonható következtetés, hogy a telepen a juhok, kecskék és szarvasmarha fogasztása volt a jellemző, és mivel minden testrégióba tartozó csontjuk előkerült, ezért helyben darabolták fel őket. A házilónak az igaerejét használták, a kutya pedig ételhulladék eltakarító és házörző szerepe lehetett. A vad fajok életmódja alapján feltételezhető a fás, bokros és nyílt térségekkel tagolt terület, valamint az állatcsont anyag is utal a vizes élőhely meglétére.

A földváron kívül is, a Tételhegy DNY-i részén is folytattunk feltárásokat. A légi fotókon itt az árokrendszerek mellett sűrűn elhelyezkedő apró kerek foltok rajzolódtak ki. Azt akartuk tisztázni, hogy ezek a kerek foltok urnatemetőt vagy telepobjektumok meglétét jelzik-e. A szelvények feltárása után már tudjuk, hogy a légi fotón látott sok-sok apró lyuk a település gödreit jelzi. Ezek a nagy számban előforduló gödrök a Vatya-kultúra jellemzői. Míg más kultúráknál, a telepen kívül helyezik el a gabonát, hulladék és egyéb gödröket, addig itt a telepen belülre kerülnek, megtalálhatóak a házak között, sőt igen gyakran a házakon belül is. Házak eddig nem kerültek elő a nyílt telepről sem, csak gödrök és egy vízelvezető árok, de reméljük, ha a feltárást tudjuk folytatni, előbb-vagy utóbb házak feltárására is sor kerülhet.

Edény a bronzkori földvár sáncárkából

A feltárás során előkerült leletanyagban megtaláljuk a tárolóedények, tálak, fazekek, korsók és bögrék darabjait. Formájuk és díszítésük alapján elmondhatjuk, hogy a Tételhegyen a földvárban és a földváron kívül a Vatya-kultúra életének utolsó időszakában éltek.

A kultúra életének vége a Kárpát-medencei bronzkor egyik problematikus időszakára esik. Ezt az időszakot a kutatás a koszideri időszaknak nevezi. Ebben az időszakban számos helyen kerülnek földbe kincsek, raktárleletek, illetve több telepen megszűnik az élet. A kincsleletek elrejtésére több magyarázat is létezett. Az egyik magyarázat, hogy északnyugat felől új népesség érkezett, amelyik hozzájárult az addig békésen éledgélő vatyai kultúra átalakulásához vezetett. Ennek ellentmondani látszik az, hogy a telepeken nem találtak pusztulási réteget. Ma már egyre inkább elfogadott az a vélemény, hogy olyan klimatikus változások következtek be, amelyek a gazdálkodás megváltozásához vezettek. Az a nép, amelyiknek a középső bronzkor végi elsöprő változtatásokat tulajdonították, a halomsíros kultúra népe volt. Hatásuk érzékelhető a tételhegyi telep edényein és a fémeken is. Ezek azonban csak nagyon gyér adatok, amelyekből nem rekonstruálható még, hogy a Tételhegyen hogyan ért véget a Vatya-kultúra élete. Mindenesetre a tételhegyi bronzkori telepen megszűnt az élet egészen addig, amíg a későbronzkorban egy új nép, az urnamezős kultúra népe meg nem jelent itt.

A késő bronzkorban egy erőteljes kulturális egységesülés figyelhető meg Európában, aminek valószínűleg az a magyarázata, hogy a megnövekedő bronzfelhasználás nagyon erős kereskedelmi kapcsolatokat és ezzel együtt igen erőteljes információáramlást is jelentett. A közép-európai urnamezős kultúra körén belül azonban megfigyelhető volt a lokalitás is, a nagy területre kiterjedő kultúra egységes vonásain belül helyi eltérések is megfigyelhetők. Általános jellemzői, hogy halmokba temetkeztek, a hamvakat urnákba helyezték, vagy a sírgödörben szétszórta, mellékletként edényeket, fegyvereket, ékszereket helyeztek a sírba. Települési központjaik jól védhető, gyakran sáncokkal erősített

hegycsúcsokon, magaslatokon kerültek elő. Az erősített telephez több kisebb, erősítetlen település tartozott. Ez a népesség vette birtokba a Tételhegyen valószínűleg még jól látszódnó vatyai földvárat, megújítva erősítését, valamint a földváron kívül is kialakította telepeit. Erre találtunk példát a 2013–2014. évi feltárás során, amikor a Várdombon előkerültek az egykori településhez tartozó gödreik. A terület műszeres vizsgálata azt is sejtetni engedi, hogy talán bronzműves műhely is működhetett ezen a területen. A Tételhegyen feltárt urnamezős település nagy jelentőségét az adja, hogy az utóbbi évekig nem csak Solt, hanem a megye területéről is alig ismertünk ebbe a kultúrába sorolható településeket.

Vaskor

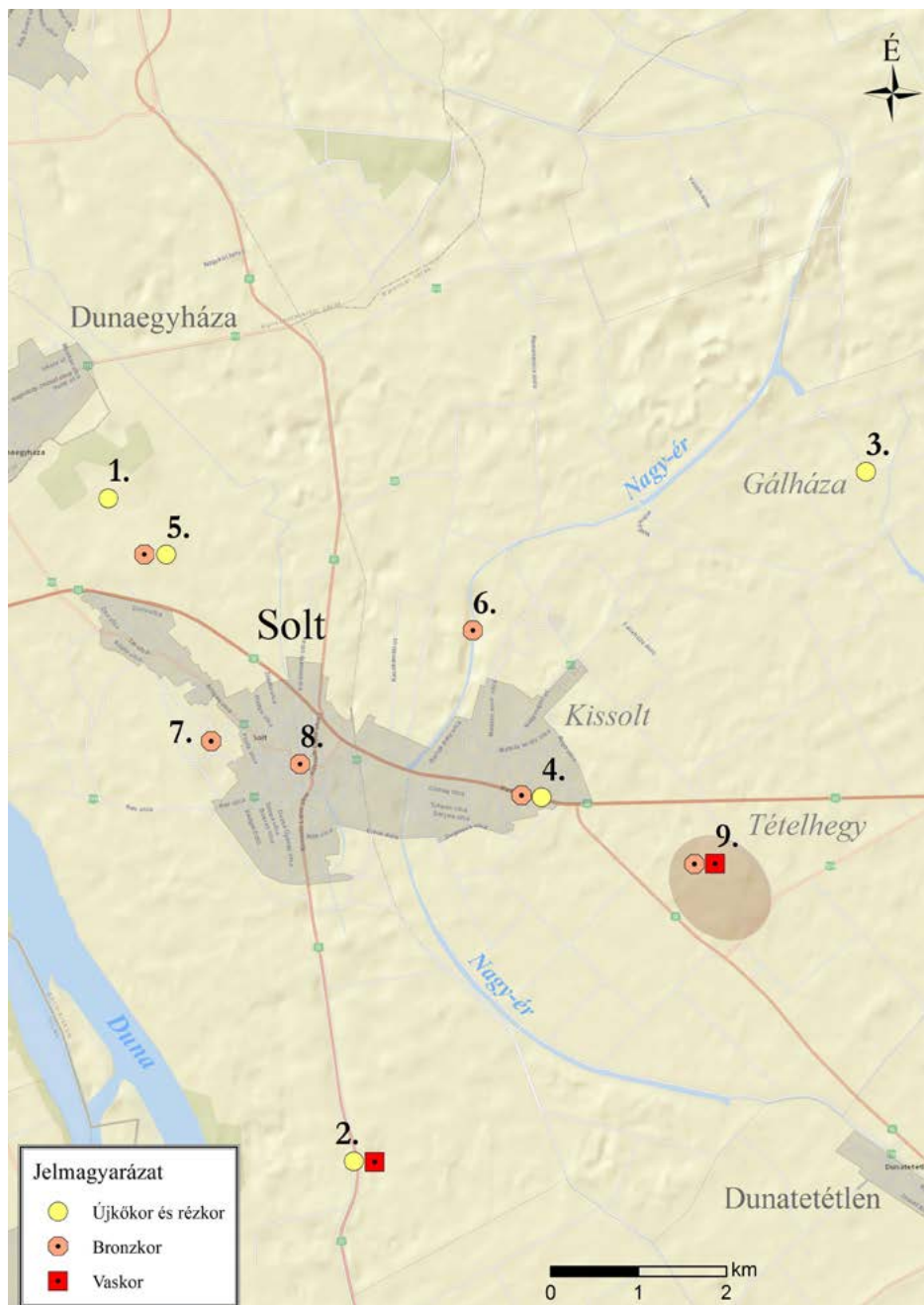
Ez az, az időszak a Kr. e. 900-tól a Kr. e. 1. század végéig, amikor ismét csak nagyon kevés ismeretünk van, arról, hogy milyen népek éltek a mai Solt környékén. A késő vaskorból a kelták gyér emlékei kerültek elő, de valószínűleg nem volt lakatlan a vidék a vaskor korai és középső időszakában sem. A közeli Dunavécsein például a keltákat megelőző időből nagy kiterjedésű szkíta kori települést tártak fel.

A kelták a Kr. e. 4-5 század fordulóján tűntek fel a Duna vidékén. Antik források hírt adtak róluk, leírásaikkal jól kiegészíthetőek a régészeti megfigyelések. A Kárpát-medencébe érkező kelta törzseket név szerint nem ismerjük, de azt tudjuk, hogy nyugat felől érkeztek és a folyóvölgyek mentén foglalták el a Dunántúl északi részét, majd terjeszkedtek tovább. Kultúrájukat La Tène kultúrának nevezi a régészeti kutatás. Több mindenben volt kiemelkedő szerepük, így például a fazekaskorong használatának elterjesztésében. A fazekaskorongot használó fazekasműhelyekben megindulhatott a tömegtermelés, ahol a háztartásokban használt tucatáru mellett magas művészi színvonalú kerámiákat is készítettek. A kovácműhelyeikben jó minőségű vasszerszámok készültek. A földművelésben is újítottak, amikor először ők húztak a faekére vasból készült ekepapucsot, de sarlókat is készítettek vasból, sőt kaszákat is használtak. Hadjárataik során megtanulták a pénz használatát, és maguk is elkezdtek pénzt verni.

Emlékanyagukat csak nagyon szóróványosan találjuk meg Solton. A tételhegyi kutatáshoz kapcsolódó terepbejárásoknál kerültek elő olyan edénytöredékek, amelyek alapján feltételezni lehet, hogy a Tételhegy közelében lehetett településük. A már korábban említett Erdélyi-tanya lelőhelyen néhány gödrük és egy kemencéjük került elő. Ezek alapján feltételezhető, hogy falusias jellegű, vagy inkább tanyaszerű, néhány földbemélyített házas településük lehetett ezen a vidéken. Az itt ismertetett szóróványos leletekből nem lehet felrajzolni az itt élt kis közösség történetét, sem történetük végét.

Azt tudjuk, hogy az alföldi részekre az iráni eredetű származék törzsei költöztek be, ezek a törzsek fokozatosan hódították meg az alföldi területeket, és eljutottak egészen a Dunáig, ahol kénytelenek voltak megállni, mert a Dunától nyugatra már a Római Birodalom területe volt.

De ez már egy másik korszak, és ennek történetét a Solti Aranykulcsos Füzetek egy következő kiadványa mutatja majd be.

A szövegben említett őskori régészeti lelőhelyek elterjedési térképe. Készítette: Pánya István.
 Jelkulcs: 1. újkőkor és rézkor, 2. bronzkor, 3. vaskor. Lelőhelylista: 1. Borsóshegy, 2. Erdélyi-tanya, 3. Gálháza, 4. Kissolt–Kurta kocsmá, 5. Meleghegy, 6. Nagyer partja, 7. Szőlőhegy–Kocsis István pincéje, 8. Tanácsháza, 9. Tételhegy.

Rézkori edény az Erdélyi-tanya lelőhelyről

Bronzkori edények az egykori solti Tanácsházáról